IOAN SLAVICI ÎN LIMBA SPANIOLĂ

LUMINIŢA VLEJA

Motto: „Spre a fi înţeles de popor trebuie să te exprimi ca el: simplu, firesc.”
(Ioan Slavici)

Introducere[1]

Ioan Slavici a fost considerat unul dintre scriitorii preocupaţi în permanenţă de problemele legate de limbă. Stau mărturie în acest sens manualele alcătuite de el şi câteva studii: *Gramatica limbii române – Etimologia, Articularea numelor proprii, Cum se scrie româneşte, Aşezarea vorbelor în româneşte* etc. Cu privire la limba literară şi stilul operelor lui Slavici, Sextil Puşcariu vorbea în termeni elogioşi, subliniindu-i contribuţia la evoluţia limbii române: „Un Slavici, un Coşbuc şi, în timpul din urmă, un Lucian Blaga, înainte de a primi neologismul ieftin ce ţi se îmbie atât de ademenitor, scurmă în comorile păstrate, în cărţi vechi religioase şi în poezia populară spre a găsi cuvântul autohton, căruia îi dau, prin lărgiri de înţeles sau împerecheri fericite cu alte cuvinte, o nouă strălucire.”[2].

---

[1]Prezentul articol a fost scris în cadrul Proiectului de cercetare Hum2007-62745/FILO *La Oralidad Fingida: Descripción y Traducción (OFDYT)*, finanţat de Ministerul Educaţiei şi Ştiinţei din Spania.

[2]Sextil Puşcariu, *Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbei române*, în Revista Fundaţiilor, anul IV (1937), nr. 5, p. 296-323.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

Încercând să definească stilul lui Slavici, criticii literari au lansat termenul de „stil ardelean în literatură”[3]. El a fost interesat însă mai mult de corectitudinea limbii decât de expresivitatea ei, fapt pentru care a fost criticat, de altfel. Cu toate acestea, s-au întâlnit multe păreri favorabile cu privire la limba literară şi stilul operelor lui Slavici. Astfel, Nicolae Iorga, în *Schiţe din literatura română* (1893), vorbind despre nuvelele lui Slavici, remarca „inimitabilul adevăr al dialogului”, de „măsura artistică, pe care o vedem întotdeauna păstrată”[4].

Ca tot ce e peren în literatură, opera lui Slavici rămâne în continuare o operă deschisă, care îşi aşteaptă în permanenţă relectura şi interpretarea, definindu-se, în esenţa ei, pe cât de clasică, pe atât de modernă. Actuală este şi abordarea operelor lui Slavici în vederea traducerii lor, demers realizat deja pentru limba spaniolă în anul 1983 de Maria Elena Răvoianu. Volumul *El Molino Afortunado y otros relatos,* apărut atunci la Editura Minerva, cu un prolog de Ion Dodu Bălan, conţine următoarele traduceri: *Moara cu noroc* (*El Molino Afortunado*), *Popa Tanda* (*El Cura Cháchara*), *Scormon* (*Hurgón*) şi *Comoara* (*El tesoro*).

În prologul tradus în limba spaniolă, Ioan Slavici este înfăţişat de Ion Dodu Bălan ca o parte a unui întreg: „Al lirismo profundo y a la meditación filosófica llena de sentidos del último gran romántico de la literatura universal, que fue Mihai Eminescu (1850-1859), al brío narrativo con ricas implicancias populares del moldavo I. Creangă (1837-1889), a

---

[3]Al. Philippide, *Consideraţii confortabile*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1970, pp. 85-86.

[4]Nicolae Iorga, *Schiţe din literatura română*, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, 1893, *apud* C. Mohanu (antologie, prefaţă, tabel cronologic, bibliografie selectivă), *Ioan Slavici,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 87.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

la implacable ironía satírica de la sociedad burguesa de la obra del valaco Ion Luca Caragiale (1852-1912), se agrega, viniendo de Transilvania y completando magistralmente el panorama de la literatura rumana de la segunda mitad del siglo XIX, la severa mirada moralizadora lanzada sobre el mundo por Ioan Slavici (848-1925), el que trajera en su creación, junto a la sana concepción ética, la imagen verídica, llena de dramatismo de la aldea transilvana […]”[5].

Încă din 1881, după apariţia *Novelelor din popor*, o publicaţie londoneză de prestigiu, *The Academy*, constatase că Slavici „şi-a câştigat o solidă reputaţie printre nuveliştii europeni”. Traducerile ulterioare din opera lui Slavici în limbile franceză, italiană, rusă, maghiară, cehă, bulgară, polonă atestă prestigiul european al autorului transilvănean.

Traducerea unor mărci ale oralităţii simulate

Moara cu noroc a fost scrisă în 1881 şi tradusă în spaniolă cu o sută de ani mai târziu, în 1983, într-un context dificil nu doar pentru difuzarea literaturii române în ţările europene, ci şi pentru comunicarea românilor cu exteriorul. Nuvela *Moara cu noroc* a fost ecranizată şi prezentată la Festivalul de la Cannes în 1957, cu titlu identic în franceză (*Le Moulin de la chance*). Filmul, în regia lui Victor Iliu, a fost turnat în mare parte în Şiria, satul natal al lui Slavici, ca de altfel şi celelalte două filme care transpun *Pădureanca* şi *Mara*.

Caracteristica cea mai importantă a nuvelei *Moara cu noroc* este îmbinarea unui limbaj oral cu elaborarea literară specifică lui Slavici, prezentă în fragmentele narative şi descriptive. Critica românească a subliniat influenţa şcolii

[5]Ioan Slavici, *El Molino Afortunado*, Bucarest, Editorial Minerva, 1983, p. V.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

germane, preocupate de substanţă, în comparaţie cu cea franceză, obsedată de stil, după cum remarca Pompiliu Marcea[6].

Criticul Mihai Zamfir este de părere că, „în realitate, Slavici rămîne unic în peisajul prozei noastre. Nu a avut niciun precursor, nu îi identificăm, cu cea mai mare bunăvoinţă, nici un înaintaş pe terenul literaturii române: fără urmaşi veritabili, a lăsat în urmă doar cîţiva imitatori. Ivirea lui, pe terenul literaturii române, este inexplicabilă. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Slavici inaugurează la noi proza de observaţie socială şi conectează astfel proza românească la cea europeană contemporană. Odată cu el, autobiografia lirică, proza poetică ori romanul de tip balzacian încep să dateze; cu el, proza românească se europenizează, devenind contemporană cu ceea ce se scria în restul continentului.”[7].

S-a scris, de asemenea, în numeroase rânduri şi despre particularitatea fundamentală a stilului lui Slavici: oralitatea. Aceasta este prezentă atât în vorbirea eroilor, cât şi în stilul neutral al autorului.

În traducerea nuvelelor şi povestirilor lui Slavici în limba spaniolă elementele de oralitate au presupus diverse aspecte, legate în primul rând de tehnicile folosite de autor şi apoi de caracteristicile limbii receptoare, care i-au impus traducătoarei folosirea unor tehnici asemănătoare sau diferite. Problematica traducerii oralităţii simulate este complexă şi dinamică. Însăşi definiţia termenului „oralitate simulată”[8] presupune intervenţia

---

[6]Cf. C. Mohanu, *lucr. cit.*, p. 194.

[7]Mihai Zamfir, „Prozatorul Biedermayer: Slavici”, în *România literară*, nr. 30/2009.

[8]Pentru terminologie şi definiţii a se vedea Jenny Brumme, (ed.), *La oralidad fingida: descripcion y traducción. Teatro, cómic y medios audiovisuales,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008; Jenny Brumme y Hildegard Resinger (eds.), *La oralidad fingida: obras literarias. Descripción y traducción,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

unui autor şi, în consecinţă, selectarea unor trăsături specifice oralităţii. În opinia noastră, una dintre priorităţile traducătorului ar fi înţelegerea importanţei modelelor de limbă pentru a coincide cu intenţia autorului textului original. Strategiile traductive reprezintă, în acest context, interes filologic, traductologic şi lingvistic. În cazul traducerii lui Slavici în limba spaniolă am putut constata că, dincolo de redarea panoramei unei epoci, este vorba şi de o dimensiune sociolingvistică, impusă de redarea unei variante geografice. Ceea ce ne apropie cu gândul de capitolul intitulat „Arhetipuri şi factori stilistici" din cartea lui Lucian Blaga, *Aspecte antropologice*, unde filosoful român afirma: „Factorii stilistici reprezintă nişte factori modelatori ai spiritului uman, situat în orizontul specific al necunoscutului, care urmează să fie revelat prin creaţii de cultură [...] Factorii stilistici proprii geniului uman sunt variabili de la epocă la epocă, de la un loc istoric la altul, de la o colectivitate la alta şi uneori chiar de la individ la individ, ceea ce înseamnă că ei nu implică posibilităţi reactive de natură biologică, înnăscute."[9].

Îmbinarea limbajului oral cu elaborarea literară specifică lui Slavici este, aşadar, o constantă pe care traducătoarea a sesizat-o. Ne-am propus să observăm în cele ce urmează strategia de traducere adoptată, modul în care traducătoarea a reuşit să retransmită oralitatea în textul ţintă.

În nuvela *Popa Tanda* se pot distinge trei voci: vocea naratorului martor, cea a naratorului propriu-zis şi cea a personajelor, acest lucru fiind posibil datorită folosirii discursului indirect liber (DIL), caracterizat prin prezenţa trăsăturilor specifice oralităţii. DIL este un mod hibrid de reprezentare a discursului prin care se citează cuvintele (vorbite, gândite sau chiar scrise) ale personajelor şi care se caracterizează prin

---

[9]Lucian Blaga, *Aspecte antropologice*, Timişoara, Editura Facla, 1976, p. 172.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

combinarea elementelor aparţinând DD şi DI, astfel că li se dă voce personajelor fără a oculta naratorul. Este vorba deci de un compromis între două limbaje, cel scris şi cel rostit, care se caracterizează prin efecte polifonice şi prin coexistenţa mărcilor stilului direct şi ale celui indirect.

DIL poate îmbrăca forme diferite în funcţie de limba în care este folosit.

Conform opiniei lui Walter von Wartburg, DIL este atestat în franceza veche[10], dar abia în secolul al XIX-lea este folosit şi exploatat la maximum în naraţiunea literară. Primele exemple atestate în franceză le găsim în fabulele lui La Fontaine (1621-1695). În literatura spaniolă îl putem repera la Cervantes (1547-1616), dar fără o conştiinţă forte clară a identităţii lui stilistice şi a semnificaţiei. În engleză DIL îşi face apariţia ca trăsătură dominantă la Jane Austin (1775-1817), care îl perfecţionează şi îl rafinează. În literatura germană îi regăsim începuturile la Goethe (1744-1832), iar în rusă la Puşkin (1799-1837). În literatura română putem vorbi de DIL odată cu Costache Negruzzi şi mai ales cu Ioan Slavici, la care întâlnim o grijă deosebită pentru a spori participarea cititorului la actul literar.

După cum am precizat deja, DIL nu funcţionează în toate limbile la fel. Cu toate că DIL se foloseşte în toate literaturile, prezentând efecte şi funcţii în general foarte asemănătoare, el diferă de la o limbă la alta în aspecte de care ne putem da cel mai bine seama în traducere. Să observăm, aşadar, câteva soluţii propuse de traducătoare în limba spaniolă, limbă aparent foarte asemănătoare cu româna. DIL este folosit în ambele limbi pentru a reproduce gândurile personajelor într-o manieră concisă şi totodată foarte sugestivă:

---

[10]Walter von Wartburg, *Évolution et structure de la langue française,* Berne, Francke, 1958, p. 239.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

(1) *Nu-i vorbă! drept avea părintele Trandafir. Este numai că dreptul e treaba celor mai mari în putere. Cei mai slabi trebuie să şi-l arate pe-ncetul. Furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc: încet însă, încet, bucăţică după bucăţică*. (IS: 8)

(2) *¡Es verdad! El cura Trandafir tenía razón. Sólo que la razón es asunto de los poderosos. Los más débiles tienen que demostrarla poco a poco. La hormiga no derrumba la montaña, pero la puede cambiar de lugar: sólo que de a poco, granito a granito*. (ISE: 110)

S-a afirmat adesea că DIL este polifonic. Avem de-a face, astfel, cu două instanţe enunţiative: discursul care raportează devine ecoul unui discurs care este raportat. Ambele „voci" se confundă în gura unui singur locutor, fiind vorba de o dublă enunţare, ambiguă, iar între cele două "voci" graniţele nu sunt marcate tranşant, ceea ce îi permite autorului să-şi ia o anumită distanţă faţă de personaj atunci când lasă impresia că îi exprimă gândurile şi cuvintele. Această distanţă poate fi afectuoasă, poate să exprime înţelegere sau ironie, dar mai ales concizie, care, în cazul lui Slavici, se adaugă intenţiei moralizatoare. După cum am mai spus, în majoritatea nuvelelor lui Slavici distingem trei voci: vocea naratorului propriu-zis, cea a naratorului martor şi cea a personajelor. Acest procedeu are avantajul de a prezenta anumite personaje ca fiind mai discrete, mai puţin directe decât cele care se exprimă prin DD:

(3) *Poate că ştia şi părintele că este aşa în lume; dar el avea legea lui: „Ce-i drept şi adevărat, nici la dracul nu-i minciună!"* (IS: 8)

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

(4) *Tal vez el cura también sabía cómo son las cosas; pero él tenía su ley: "lo que es justo y verdadero ni para el diablo es mentira!"* (ISE: 110)

Traducătoarea a păstrat în textul-ţintă acelaşi procedeu, suprapunerea de „voci", pentru a evoca oralitatea. Remarcăm însă absenţa semnului exclamării la începutul enunţului, aşa cum s-ar fi cuvenit să existe în limba spaniolă.

Vasile Popovici observa faptul că Slavici şi-a transformat proza într-un spaţiu esenţialmente teatral. „Universul lui Slavici e de neconceput în afara teatralităţii, el e organic construit pe un tipar teatral ascuns şi care manevrează întreaga existenţă a eroului său."[11]. Autorul însuşi afirma în 1872, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, că are o dispoziţie deosebită pentru arta dramatică[12]. Unul din procedeele care contribuie la această impresie ar fi folosirea întrebărilor cu rol retoric. Efectul pe care Slavici îl produce astfel cu ajutorul DIL este acela de a emfatiza tonul sugerat de respectiva întrebare:

(5) *Popă-n Sărăceni? Cine ştie ce vrea să zică popă-n Sărăceni?* (IS: 8)

(6)*¿Cura en Los Pobres? Quien sabe lo que significa ser cura en Los Pobres?* (ISE: 110)

(7) *Popă? Se zice că nu e sat fără de popă*. (IS: 10)

(8) *¿Cura? Se dice que no hay aldea sin cura*. (ISE: 112)

---

[11]Vasile Popovici, *Eu, personajul,* Bucureşti, Cartea românească, 1988, p. 54.
[12] *Ibidem.*

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

Perspectiva pe care a ales-o traducătoarea, folosirea DIL, aceeaşi din textul original, prezintă câteva avantaje faţă de DI:

1. permite succesiunea unui mare număr de propoziţii subordonate, fără ca acest lucru să opacizeze textul;

2. datorită DIL s-a putut păstra tonul stilului direct în cadrul DI;

3. spre deosebire de DI, DIL este un instrument literar fecund care se pretează la o infinitate de nuanţe.

Cele câteva observaţii ne-au permis să ne dăm seama că elementele aduse în discuţie se circumscriu lingvisticii, stilisticii contrastive şi traducerii. Care sunt aceste elemente şi în ce mod intervin ele în traducerea DIL şi a strânsei relaţii care există între oralitatea simulată şi DIL sunt întrebări importante, la care fiecare traducător încearcă să răspundă în funcţie de specificul limbilor pe care le pune în contact.

Bibliografie

Brumme, Jenny (ed.), *La oralidad fingida: descripcion y traducción. Teatro, cómic y mediso audiovisuales,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008.

Brumme, Jenny y Resinger Hildegard (eds.), *La oralidad fingida: obras literarias. Descripción y traducción,* Madrid, Iberoamericana; Frankfurt am Main, Vervuert, 2008.

Iorga, Nicolae, *Schiţe din literatura română*, Iaşi, Editura Librăriei Fraţii Şaraga, 1893.

Mohanu, C., (antologie, prefaţă, tabel cronologic, bibliografie selectivă), *Ioan Slavici,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1977.

Philippide, Al., *Consideraţii confortabile*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1970.

Popovici, Vasile, *Eu, personajul,* Bucureşti, Cartea românească, 1988.

Puşcariu, Sextil, *Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbei române*, în „Revista Fundaţiilor”, anul IV (1937), nr. 5, p. 296-323.

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)

Van Dijk, Teun, *Texto y contexto. (Semántica y pragmática del discurso).* Traducción de Juan Domingo Moyano. Introducción de Antonio García Berrio, Madrid, Cátedra, 1995.

Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.

Vleja, Luminiţa, "La oralidad fingida en Ioan Slavici: descripción y traducción", in *Colindancias. Revista de la Red Regional de Hispanistas de Hungria, Rumanía y Serbia*, 1/2010, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010, p. 29-39.

Wartburg, Walter von, *Évolution et structure de la langue française,* Berne, Francke, 1958.

Zamfir, Mihai, „Prozatorul Biedermayer: Slavici", în *România literară*, nr. 30/2009.

IS = SLAVICI, Ioan, *Nuvele,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971.

ISS = SLAVICI, Ioan, *El molino afortunado*. Traducción del rumano de Maria Elena Răvoianu, Bucarest, Editorial Minerva, 1983.

Resumen

El lenguaje estructura, modula, da consistencia y otorga significado a todas las experiencias del sujeto. La expresión de sí mismo o identidad psicológica se relaciona con el lenguaje, el cual permite diferenciar estructuras de significado y al mismo tiempo, participa en el proceso de individuación, dado que permite captar semejanzas, así como diferencias y contrastes con otras personas. El eje central de esta contribución es revelar la oralidad fingida configurada por Ioan Slavici, escritor rumano (1848-1925) en una de sus novelas y analizar uno de los recursos más típicos y las dificultades que este tipo de oralidad ha originado a la hora de su traducción al español. Se abordará el significado del concepto de *oralidad fingida* en relación con la intención del autor y con los problemas de su traducción al español a la luz de algunos estudios recientes.

Palabras clave: oralidad fingida, traducción, Ioan Slavici, rumano, español

Cuvinte cheie: oralitate simulată, traducere, Ioan Slavici, română, spaniolă

BDD-A12923 © 2009 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 3.129.23.30 (2024-04-23 18:56:57 UTC)